

NYA AVHANDLINGAR

Kjell Hansen: *Välfärdens motsträviga utkant. Lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland*. Historiska Media, Lund 1998. 250 s., ill. English summary. ISBN 91-88930-39-4.

Den svenska välfärdspolitiken och dess effekter på svensk landsbygd är fokus för denna avhandling som lades fram i Lund i december förra året. Avhandlingen rör sig på flera samhällsnivåer, den nationella, regionala och lokala. Ekonomiska ramar och politisk retorik på den regionala och nationella nivån binds ihop med värderingar och samtalsordningar på den lokala nivån. Man kan också säga att författarens intresseområde är relationen mellan centralmakten och lokalsamhället och han lyfter ut tre politikområden för särskild granskning: jordbrukspolitiken, utbildningspolitiken och bostadspolitiken. Dessa tre områden får representera välfärdspolitiken så som den bedrivits under efterkrigstiden. Kjell Hansens har tagit på sig uppgiften att visa effekten av dessa välfärdssamhällets politikområden på den lokala nivån, dvs. hur människor i byar på den nordsvenska landsbygden möter och hanterar nyordningar inom dessa områden.

Hansen har flera syften med sin avhandling. Det första har redan nämnts, dvs. att undersöka förhållandet mellan statlig styrning och lokal praktik. Ett annat syfte är att göra politik till ett etnologiskt forskningsområde eller kanske snarare att återföra det på agendan (se t.ex. Åke Dauns studier), men det är ändå ett lovligt syfte att återknyta etnologin till samhällspolitiska frågor. Ett tredje syfte, så som jag uppfattar det, är en vilja från författarens sida att den genomgång han gör av vad som skett under efterkrigstiden skall bidra till en förståelse som i sin tur eventuellt kan motverka ytterligare avfolkning av landsbygden. Författaren säger sig också i ett tidigare skede haft till syfte att försöka förklara skillnader i befolkningsminskning i olika byar, men gav upp detta till förmån för vad som hänt med kulturbestämda verklighetsuppfattningar under efterkrigstiden.

Den problemställning som genomsyrar hela avhandlingen är hur kultur och ekonomi relaterar till varandra

samt hur beslut och förändringar på den nationella, regionala och lokala nivån påverkar uppfattningar om lokal identitet och lokalt socialt liv.

Tre teman lyfts fram genom hela boken. Det första temat handlar om hur landsbygden blivit glesbygd. Det handlar om hur både uppfattningarna om och effekterna av välfärdssamhället och den regionalpolitiska fördelningspolitiken omformat landsbygden. Landsbygden har blivit glesbygd i en reell mening genom en pågående centralisering, t.ex. genom de kommunsammanslagningar som genomförts, men också genom att skolor dras in, lanthandlare stänger, samlingsplatserna blir färre och färre. Men landsbygden har också blivit glesbygd genom att den folkliga uppfattningen om den egna bygden har förändrats. Ett centralt begrepp här är befolkningsminskning. Uppfattningen av fenomenet har ändrats genom åren, idag talar man om avfolkning och flykten från landsbygden, båda med en negativ laddning. Diskursen uttrycks även genom att människor idag karakteriserar varandra som infödda, inflyttare, utflyttare och återvändare, alltså genom en dimension som uttrycker rörlighet.

Det andra temat fokuserar på politikens strukturerande inverkan och människors valmöjligheter i dessa strukturer. Låter sig människor verkligen inordnas under alla föreskrifter, pålagor, regler, restriktioner och nyordningar? Nej, människan väljer och valen är baserade på kulturella och ekonomiska villkor. Ett av valen är att flytta. I det sammanhanget lyfter författaren fram begreppen *motsträvighet* och *motstånd*, där motsträvigheten enligt honom finns på den lokala nivån och består av egna tolkningar och egna anpassningar medan motståndet är mer organiserat och finns på den regionala nivån (t.ex. republiken Jämtland). *Marginalisering*, som ett ytterligare begrepp, menar författaren tas för given. Inom detta andra tema, framför allt i kapitlen "Jorden, arbetet och försörjningen", "Barnens framtid – och bygdens", "Hemliv och boende" samt "Hemma i byn" kommer människor på den lokala nivån till tals. Vi får många empiriska exempel. Som när Johan i Kälom berättar om tröskningen (s. 60), Erik om skogsarbetet (s. 70) eller Elsa om hur hemmet var inrett (s. 125).

Det tredje temat rör hur välfärdspolitikens konsekvenser problematiseras i rumsliga termer. Här, menar författaren, finns det en politisk diskurs som handlar om tid, modernitet och framsteg, en slags positiv uppfattning om utveckling, om man så vill. Författaren problematiserar här varför det lokala – platsen – blivit så betydelsefullt sedan 1980-talet. Han menar att kulturella föreställningar och materiella omständigheter påverkat varandra genom att forma uppfattningen av det lokals betydelse och bidrar till den identitetsformering kring plats som sker på landsbygden.

Sitt empiriska material hämtar Kjell Hansen från flera håll. Det hela började egentligen med ett par studier som genomfördes vid Läns museet i Östersund under den tid då Hansen var anställd där; en som handlade om den stora befolkningskrisen och en om kunskapsproduktion i glesbygd samt flera andra mindre projekt. Den geografiska avgränsningen i avhandlingen är medvetet vag, det handlar om ”norra Sveriges inland”. Hansens avsikt har aldrig varit att skriva någon bymonografi. Empirin är alltså hämtad från ett stort område – Jämtland, Härjedalen, Hälsingland och Västerbotten och det handlar om såväl skogsbyar som fjällnära byar. Avsikten med detta är snarare att ge en generaliserad bild av vad glesbygden är, men också ett försök att fånga *glesbygdsbon*. Detta är både styrka och en svaghet. Bredden i materialet är imponerande medan glesbygdsbon som förenklad kategori tål att granskas närmare. Hansens data består dels av redan insamlat material (som delvis andra personer samlat in), dels av egna intervjuer, dels av de ”intryck” han fått under sina fältarbeten. Stommen är ca 60 egna intervjuer. Som grund för sina tolkningar har han ett både tidsmässigt och geografiskt brett material som framför allt tolkas mot bakgrund av de politiska fält som han avgränsat, nämligen jordbruks-, skol- och bostadspolitiken.

I slutet av avhandlingen diskuterar Hansen tre bilder av glesbygden som samverkar till och vidmakthåller den rådande uppfattningen om glesbygden. För det första de idéer om behovet av utvecklingsinsatser och efterblivenhet som finns i politiska utredningar och dokument om glesbygden. För det andra den exotiserande bild som upprätthålls av t.ex. en bok som Stig Claessons *Vem älskar Yngve Frej*. För det tredje finns en bild som skapas av lokal identitetsformering och som också betonar annorlundahet och traditionalism. Hansen menar att välfärdspolitikens varit en omdanande kraft som omvandlat mer än det var tänkt, men samti-

digt är han noga med att påpeka att detta också medverkat till att skapa en materiell och grundläggande välfärd på landsbygden. Glesbygdsbornas kritik av välfärdspolitikens, menar författaren, beror på en ökad prägling av utomstående vad gäller vardagslivets politiska och ekonomiska strukturer eller vad Habermas kallar kolonisering av livsvärlden. Man formas av inflytande långt borta genom ”närvaron av frånvarande andra”. Detta är den nationella politikens disciplinerande sida. *Motsträvighet* blir då ett alternativ, inte bara från en territoriell position utan också från en social position, menar författaren.

Den regionalpolitiska debatten har bidragit till att territorialisera politiken. Den lokala identitetskonstruktionen är således, menar Hansen, inte bara en symbolisk verksamhet utan också en reaktion på förändringar i vardagen. Identitet är liksom makt relationell (och situationell), den utövas. Hansen avslutar sin avhandling med att konstatera att glesbygdsbons identitetsformering har två sidor. Den innebär en kritisk hållning till centralmakten och den framhäver den lokala praktiken. Båda dessa sidor har medverkat till *marginalisering*, men säger författaren, detta skulle lika gärna kunna vändas till stolthet.

Avhandlingens styrka är att den tar upp flera nivåer, den generell politiska och den lokala där effekterna av politiken kan avläsas. En bystudie, vilket Hansen velat undvika, sätter in empirin i ett lokalt sammanhang, medan de regionala och nationella kontexterna inte sällan blir otydliga. Generella politiska och ekonomiska frågor anknyts alltför sällan till en verklighetsnära nivå. Här har Hansen försökt knyta ihop dessa nivåer. Trots denna ambition blir den lokala kontexten otydlig. Människorna framträder när de diskuterar skolan, bostäderna eller jordbruket, medan relationerna mellan individerna eller för all del också politikområdena inte är tydliga på den lokala nivån. Dock är de politiska områden som författaren valt att gå in i relevanta, men politik kan ju studeras ur flera angreppsvinklar. En är t.ex. lokalpolitiken, som inte har någon framträdande plats i denna avhandling.

Några begrepp som författaren väljer att använda kan man gärna vrida och vända på. Det gäller till exempel begreppet *ambition*, som Hansen väljer att se som en sammanfogning av värdesystem och praktik. Det är något som tycks ligga lite utanför begrepp som val eller strategi, som naturligtvis också de är begrepp som innebär handling utifrån en kulturell kontext. Trots detta får man en känsla av att människorna som kom-

mer till tals är väldigt målinriktade och har klara handlingsstrategier, ungefär som i tidigare texter av bl.a. Fredrik Barth och Ottar Brox. I sammanhanget talar också Hansen om ”händelser” i byar som t.ex. påverkat befolkningsminskningen. Man kan inte låta bli att ställa sig frågan om slumpens betydelse. En av svårigheterna som Hansen har är att stora delar av hans material är tolkning i efterhand, eftertionaliseringar, både från informanternas sida och från hans egen och där man kanske inte gärna vill ge slumpen, vilken ligger post-moderna tolkningar närmare, någon större betydelse. Han tar också själv på flera ställen i boken upp tolkningsdets problem och menar att både utsagor och tolkning av utsagor talar om verkligheten utan att utgöra den. Emilia, är ett exempel. Hennes berättelse skall belysa både rörligheten och ambitionen att stanna kvar. Efter ett antal år på hushållsskolor och på arbeten i Falun och Stockholm återvänder hon för att ta hand om sin gamla mamma. Och säger ”så vart det ju så att jag gifte mig. Och stannade här i byn” (s. 53). Hansen menar att Emilia förverkligade ambitionen att leva i Gafsele men först efter att ha varit därifrån ett antal år. Han säger också att åren i Falun och Stockholm visserligen var viktiga, men inte omvälvande, utan ”Emilia upplevde sig som samma person före och efter dessa erfarenheter” (s. 53–54). Detta är naturligtvis ett av återberättandets problem, att foga in händelser i ett slags logiskt livskontinuum. Men ger ändå inte tolkningen av hennes berättelse sken av mer logik än verkligheten faktiskt innebar? Det kunde ju blivit så att hon ”gift sig” i Stockholm.

Begreppet *motsträvighet* är, enligt min mening, ett ganska väl funnet begrepp som dock går att fundera över. Det inbegriper, enligt författaren, varken öppet motstånd eller anpassning. Ändå är det någon form av anpassning och det som jag har emot begreppet är att det har en negativ antydning. Jag funderar över andra begrepp, som flexibilitet som också innebär anpassning men kanske med en mer positiv ton av tøjbarhet. Vad Hansen, och många med honom, försöker fånga är förstås glesbygds människornas uppfinningsrikedom och förmåga till överlevnad under både statliga restriktioner och osäkra försörjningssituationer.

Ett begrepp som hör ihop med överlevnadsstrategier är begreppet *utveckling* eller snarare olika uppfattningar om utveckling. Begreppet problematiseras dock inte i avhandlingen trots att det används av författaren. I kapitlet ”Barnens framtid – och bygdens”, som handlar om skolan och utbildningspolitiken, skiljer Hansen

på kunskap dels som informell och kopplad till traditionen, dels som formaliserad och professionell och knuten till moderniteten. I sammanhanget talar han också om kulturell reproduktion. Det hade varit intressant att få höra hur detta hänger samman med utvecklingssyn och uppfattning om det goda livet.

Hansen har använt sig av mycket material som till sin karaktär är olika. Han har omtolkat redan insamlat material (som delvis haft andra syften än hans), han har gjort omfattande intervjuer, han har använt sig av skoluppsatser och nekrologer i lokaltidningar. Nekrologer, familjesidorna i tidningar över huvud taget, är ett spännande material vad gäller familj, relationer och släktskap över tid. Syftet med hans rika och vida material är att han vill komma åt *glesbygdsbon*, inte som en bybo från en speciell by utan som en extraherad produkt ur ett stort material. Men avgränsningen blir obestämd både i tiden och i rummet. Det är svårt att jämföra materialet. Frågan om glesbygdsbon är naturligtvis intressant ur ett regionalpolitiskt perspektiv; man vet vem man skall planera för. Men finns hon verkligen? Förutom att Hansen rör sig över stora geografiska områden i sitt materialinsamlade berörs inte stratifieringsvariabler som ålder, kön eller klass. Det hade kanske varit bra med någon diskussion om det generella och det specifika. Det finns naturligtvis någon form av svensk kultur där den lilla människan lokalt alltid är i underläge mot statlig planering och diskurs. Det finns säkert också en glesbygdsbo i någon mening, men Hansen söker den i många olika miljöer, skogsbyar, jordbruksbyar, fjällnära byar med skilda ekonomiska och kulturella förutsättningar. Vems verklighet beskrivs när glesbygdsbon beskrivs? Det finns fina och rika exempel på vad som gällde för en bonde och bondhustru i utkanten från tidiga efterkrigsår. Einar och Hanna är ett par vars vardagsslit och vägval vi får följa. Men vilka ytterligare frågor skulle man ha velat ställa till Hanna? Kvinnorna kommer till tals i många intervjuer och levnadsbeskrivningar, men man kan ändå inte låta bli att undra om det finns särskilda kvinnliga tolkningar av en glesbygdslevsform eller om strategierna ser annorlunda ut för kvinnor än för män. *Frihet* är t.ex. ett begrepp som gjorts till en form av kännemärke för skogsbygdens människor och kanske i vidare mening för den livsform som ändå utmärker ett liv i glesbygd. Men vad lägger en man respektive en kvinna in i detta begrepp? Erik och Elisabeth intervjuades om skogen. Erik tar fram sina naturupplevelser och säger: ”Man känner sig som fri på nåt vis”. Elisa-

beth, som också bott i Stockholm, och som var med under intervjun ”gjorde inpass då och då” och vid en fråga från författaren huruvida hon brukar gå i skogen säger hon: ”Nej, jag ser det nog inte på samma sätt som Erik. /.../ Men det tror jag, att man måste ha lärt sig det där också, få rutin för att se på samma sätt som Erik” (s. 165–166). Finns något annat som står för frihet för Elisabeth?

Avhandlingen har ett relationsperspektiv i så måtto att den tar upp relationen mellan flera samhällsnivåer. Relationsperspektivet i lokalsamhället är dock inte lika fokuserat, trots att Hansen påpekar att t.ex. begreppet *plats* bara får betydelse när det är infogat i sociala relationer (s. 27). Sociala relationer inbegriper ju också kategorier som byalag, ungdomar, inflyttare, pensionärer, återvändare etc., dvs. stratifieringen och relationerna kan se olika ut på olika platser. Kapitlet ”Hemma i byn” innehåller många intressanta infallsvinklar och beskrivningar. Här talas om byn som moralisk gemenskap, om släktskap som sammanhållande genom genealogisk kunskap och som åtskiljande genom olika former av lokalt ägande. Här talas om reciprocitet och ”utanför lagen”. Här talas om inflyttare som strategiska resurser, som förvaltare av lokala värden. Här finns mycket nämnt som man blir nyfiken på, som man skulle vilja veta mer om. Hur ser t.ex. kollektiva och individuella strategier ut i relation till varandra för glesbygdens människor? På sidan 147 talar Hansen om lokal tillhörighet som gåva och jag blir nyfiken på hur han menar. Men det utvecklas inte och det finns ingen hänvisning till den rika litteratur som finns på området med Marcel Mauss i förgrunden.

Kapitlet ”Mellan bygd och glesbygd” är ett välskrivet kapitel där Hansen diskuterar teoribildningen kring det lokala och dess omvärld, byns relationer till bygden, glesbygden, den nationella och globala nivån. Här tar han upp problematiken kring behovet av kulturell markering. Två huvudlinjer träder fram, den ena som menar att kulturell markering är ett svar på en ökande ekonomisk och kulturell integration, globaliseringsprocesser etc. och den andra som menar att kulturell markering svarar mot redan existerande strukturella skillnader. I Hansens material finns exempel på dessa processer både inom lokalsamhällena och på den regionala nivån. Hit kan man hänföra en karneval som Storsjöyran i Östersund. Karnevaler och andra ritualer som speglar maktförhållanden är intressanta i sammanhanget. Man blir dock inte riktigt på det klara med var Hansen själv står i diskussionen om kulturell marke-

ring. Här finns naturligtvis en svårighet i att han rör sig på flera nivåer. Han tar upp det regionala motståndet utan att vi egentligen får veta så mycket om vilka aktörer som är inblandade och vilken relation motståndet har till motsträvigheten. Han berör bara helt kort eldsjäl och byutvecklare, en kategori av aktörer som finns både på den regionala och lokala nivån. Och när det gäller den lokala nivån får vi inte veta särskilt mycket om kulturella uttrycksformer.

Kjell Hansens avhandling är både idé- och innehållsrik. De begrepp han prövar är väl värda att pröva, inte minst som nya infallsvinklar i en pågående diskussion. Hans fråga om hur marginaliseringsprocesserna på svensk landsbygd ser ut, hur de startar och vidmakthålls samt inte minst vilka oanade och oönskade effekter lagar och regleringar kan få, är högst relevant. I det skenet är också ett stort material av godo. Den inriktning på mer övergripande forskning om landsbygd och glesbygd som Hansen har kräver ett större grepp. Huvudinvändningen rör hur materialet delvis har tolkats, framför allt avsaknaden av lokala kontexter till de intervjuer som gjorts. Man hade kanske kunnat önska sig ett något mer reflexivt och prövande angreppssätt vad gäller tolkningen av det lokala materialet. Men återigen, det man vinner på karusellen förlorar man på gungorna. Hansens fokus är politiken och relationerna mellan samhällsnivåerna. Teoretiskt finns här en äldre tradition av politiska samhällsstudier som också hade som syfte att vara samhällsrelevanta. Hansen faller in i den traditionen. Och fokuseringen på samhällsrelevans är, enligt min mening, heller inget som bör avskrivas. Trots min kritik vad gäller lokala relationer och kontexter samt en generalisering som ”glesbygdsson” som konstruktion, anser jag att avhandlingen är mångfaceterad och intressant, empirin rik och valet av politikområden relevant. Den politiska dimensionen och planeringsperspektivet kan förhoppningsvis också ge ett bidrag till den regionalpolitiska debatten.

Ann-Kristin Ekman, Falun

Bo Nilsson: *Maskulinitet. Representation, ideologi och retorik*. Boréa bokförlag, Umeå 1999. 247 s. English summary. ISBN 91-89140-05-2.

I Bo Nilssons avhandling, med den något självsäkra huvudtiteln: *Maskulinitet*, finner vi en etnologi som håller sig innanför ämnesgränserna samtidigt som den